

SARADNJA NA IZDANJIMA VOJNOIZDAVAČKOG ZAVODA

Razvoj nuklearnih i ostalih borbenih i tehničkih sredstava, karakter i fizionomija eventualnog rata, posebno raketno-nuklearnog, unutrašnja organizacija, modernizacija i tehničko usavršavanje armije, osobenosti međunarodnih odnosa, politička i društvena kretanja u nas — ukazuju na potrebu ulaganja daljih napora u preduzimanju mera u razvoju naše narodne odbrane i izgradnju Armije. Nuklearno oružje, stalno usavršavanje konvencionalnih borbenih sredstava i druga naučna i tehnička dostignuća izvršili su, i još uvek vrše, revolucionarne promene u vojnoj teoriji. Nuklearni uslovi (ili uslovi nuklearne pretnje) postali su opšti uslovi vođenja rata u našoj epohi. „Sve dok postoji nuklearno oružje, opasnost od nuklearnog rata je uvijek prisutna i realna, a pogotovo kada se vode ratne akcije“ (Tito).

Sve to zahteva stalno i svestrano istraživanje i izučavanje karaktera i fizionomije raketno-nuklearnog rata, doktrine opštenarodnog odbrambenog rata, priprema naroda i zemlje za odbranu i izgradnju naših oružanih snaga, koje moraju da imaju originalna rešenja, bazirana na samoupravnom društveno-političkom uređenju zemlje, našem vojno-političkom položaju u svetu, karakteru i fizionomiji eventualnog rata, slobodarskim tradicijama naših naroda i iskustvima NOR, odnosu snaga u eventualnom ratu, ekonomskoj osnovici društva, moralno-političkom faktoru, geografskom položaju zemlje, itd.

Pošto vojna doktrina počiva na mnogobrojnim faktorima koji su svaki ponaosob i svi zajedno podložni stalnim promenama, to se i ona stalno usavršava i to putem naučnog utvrđivanja novih pojava u svim faktorima na kojima se zasniva.

Armija je integralni deo našeg društva. Zato je i njen organizam zahvaćen svim društvenim, ekonomskim i političkim procesima. Pomenuti procesi ukazuju i na zadatke vojne publicistike, kojom se bavi i Vojnoizdavački zavod.

Redakcije časopisa i biblioteka Vojnoizdavačkog zavoda se obraćaju čitaocima, iznoseći neke probleme, predloge i sugestije za saradnju, sa željom da se čuju i druga mišljenja, da bi naša izdanja bila bolja, sadržajnija i čitanija.

U proteklom periodu naši časopisi i dela kvalitetom i sadržajem išli su ukorak sa razvojem Armije. To potvrđuju razgovori koje su redakcije Vojnoizdavačkog zavoda vodile sa većim brojem starešina, zatim ankete, analize i drugi pokazatelji. No, odmah treba istaći da nisu iskorištene sve mogućnosti, jer se o nizu teorijskih pitanja više diskutuje i raspravlja u komandama, ustanovama, katedrama vojnih akademija itd. nego što je to našlo odraza u našim časopisima i delima.

U časopisu „Vojno delo“ bilo je zapaženih članaka iz strategije, operativne veštine i taktike, koji su predstavljali doprinos našoj vojnoj teoriji. Članci o iskustvima i rezultatima u obuci i vaspitanju, problemima iz vojne pedagogije i psihologije, moralno-političkog vaspitanja neposredno su koristili čitaocima. Rubrika „Pogledi i mišljenja“ podstakla je na saradnju veći broj mlađih starešina (samo u prošloj godini povećan je broj saradnika za oko 25%, i to pretežno iz trupe). U protekloj godini bila je zapažena i rubrika posvećena 25-godišnjici JNA. U njoj su štampani prilozi koji predstavljaju sintezu izvesnih operativno-taktičkih iskustava iz NOR. Preko stranica časopisa redovno su praćeni najinteresantniji aktuelni teorijski problemi iz stranih armija.

Časopis „Vojni glasnik“ težište svoje aktivnosti u protekloj godini usmerio je na rubriku „Obuka i vaspitanje“. U člancima su mejnana iskustva iz metodike u obučavanju jedinica u savremenim uslovima izvođenja borbenih dejstava, iz oblasti moralno-političkog vaspitanja i upotrebe rodova i službi u taktičkim okvirima. U člancima iz inostranih armija pisalo se o principima upotrebe i načinu dejstava taktičkih jedinica, posebno o novinama u naoružanju i opremi.

Naše biblioteke su u poslednjih nekoliko godina izdale veći broj naslova, koji su zapaženi i u široj javnosti, van Armije. Biblioteka „Naši pisci“ na primer, u poslednje 2 godine izdala je preko 20 dela, među kojima se posebno ističu ona koja teorijski obrađuju metode u vojnostručnoj nastavi, savremena tehnička dostignuća i njihov uticaj na vođenje borbe itd. Jedan broj dela ove biblioteke izdat je i na nekoliko stranih jezika.

Biblioteka „Inostrani pisci“ objavila je preko 20 prevedenih dela; posebno su zapažena ona s tematikom iz istorije sovjetske ratne veštine i sovjetske vojne nauke, iz strategije, operativne veštine i taktike, kao i iz vojne tehnike od sovjetskih i američkih autora.

Biblioteka „Iz ratne prošlosti naših naroda“ štampala je 11 knjiga. Treba istaći zbornike sećanja u kojima je učestvovao širi krug autora. Sada se priprema edicija — 1942. u sećanjima učesnika, u kojoj treba da dadu svoje priloge na stotine učesnika u događajima. U izdanju ove biblioteke se priprema i preko sto monografija.

Govoreći o vojnoj publicistici, u kojoj određeno mesto ima i Vojnoizdavački zavod, drug Tito je u intervjuu „Narodnoj armiji“ povodom 20-godišnjice lista rekao:

„ U cjelini gledano, mislim da naša vojna publicistika zadovoljava sve šire i raznovrsnije potrebe naših starješina. Naravno, mogu se u tom pogledu staviti i neki prigovori, kao na primjer, da bi nam trebalo još više studijskih obrada onih problema kojima se neposredno bavimo u izgradnji armije i u kojima su sadržana naša bogata iskustva. Ipak, kad se ima u vidu sve ono što se radi za potrebe jedinica i starješina, sve ono što se šalje dolje, na raspolaganje starješinama i komandama, mislim da naša publicistika zadovoljava naše sadašnje potrebe, iako to ne znači da se ona ne može dalje razvijati i usavršavati“.

Međutim, i pored postignutih rezultata, u našim izdanjima nedostaju šira i svestranija razmatranja: napadne i odbrambene ope-

racije, vidovskih i rodovskih obezbeđenja, problema borbene gotovosti, pozadine, rukovođenja i komandovanja, elektronike, automatizacije i tehnike uopšte, kao i šire i svestranije uopštavanje praktičnih iskustava iz nastave i obuke. Manje se pisalo i o problemima pripreme naroda i zemlje za odbranu, o uređenju teritorije i civilnog sektora uopšte.

Kad je reč o saradnji i neposrednom kontaktu čitalaca sa redakcijama časopisa i biblioteka, želimo ukazati kako mi gledamo na izvesne probleme.

Ima mišljenja da se u časopisima i ostalim delima mogu iznositi samo zvanični stavovi, tj. da je zadatak publicistike da populariše i tumači usvojene odluke i stavove, da obrazlaže propise, pravila itd. To je samo jedan od zadataka naših dela i časopisa. Međutim, trebalo bi da oni budu mesto gde će starešine iznositi svoje ideje, predloge i iskustva, tribina gde će dolaziti do izražaja lični stavovi autora, što bi stvorilo uslove za principijelnu i konstruktivnu borbu mišljenja. Naše je mišljenje da bi zauzimanju stavova o važnijim teoretskim problemima i donošenju nekih pravila i propisa trebalo da prethodi diskusija u našim časopisima. Razume se da izneseni stavovi, mišljenja i predlozi moraju da budu dokumentovani i na naučnom nivou, da su u skladu sa politikom narodne odbrane i da pružaju materijal za dalju razradu koncepcije opštenarodnog odbrambenog rata.

Ima nerazumevanja i oko toga šta je teorija, a šta praksa, i gde je granica među njima. Vojna teorija je dužna da sledi, uopštava i osvetljava put praksi. Bilo bi poželjno da u našim izdanjima saraduju i starešine koje na svojim dužnostima, izučavajući probleme, dolaze do određenih mišljenja, dilema i predloga koji mogu biti od koristi za našu teoriju i praksu. Takvi prilozi su veoma dragocen materijal, jer ukazuju na pozitivna i negativna iskustva u nastavi i obuci, moralno-političkom vaspitanju itd. — kroz koja se proveravaju teorijske postavke i norme u praksi. Ta iskustva su osnov za teorijska uopštavanja i donošenje odgovarajućih stavova i zaključaka koji opet moraju da se proveru u praksi, jer se na taj način neprekidno isprepliću i unapređuju i teorija i praksa i obezbeđuje njihovo jedinstvo. Takvim radom i saradnjom stvorila bi se neposredna veza između redakcija i čitalaca, koja nam je toliko neophodna jer se bez nje ne mogu uspešno izvršavati zadaci koji se pred nas postavljaju.

Analize pojedinih vežbi, KŠRI i drugih formi obuke ne koriste se dovoljno za teorijsko uopštavanje i praktičnu razmenu iskustava. Svakako da bi ocene starešina, mišljenja učesnika na vežbama i zanimanjima, predlozi neposrednih izvršilaca pojedinih poslova, itd. bili veoma interesantni materijal, koji bi izazvao pažnju čitalaca i pokrenuo diskusiju o suštinskim pitanjima naše teorije i prakse.

Jedan od faktora koji utiče na saradnju jeste i nepoznavanje koji se materijali mogu javno objaviti, a da se ne povredi vojna tajna. Mišljenja smo da materijali koji se odnose na probleme obuke i vaspitanja, zatim, analize vežbi, razne studije, referati, materijali za savetovanja itd. predstavljaju građu na osnovu koje se mogu pisati članci i dela. Stvar je u tome što tim problemima treba prilaziti

sa teorijskog aspekta, ne ulazeći u konkretna i praktična rešenja nekih od njih koji nisu za objavljivanje. Dužnost je i redakcija da vode računa o tome šta se može objaviti.

Ima veći broj starešina koji se bave teorijskim i naučno-istraživačkim radom, ali se iz raznih razloga ustručavaju da sarađuju u našim časopisima (bojazni da neće biti pravilno shvaćeni, da će im se prebacivati da pišu za honorar, zbog skromnosti itd.). S druge strane, malo se podržavaju i podstiču starešine koje sarađuju u vojnoj publicistici. Svakako da bi i drugi oblici stimuliranja saradnje doprineli razvoju teorijskog rada, jer materijalna stimulacija nije uvek adekvatna trudu (a konačno nije uvek ni najvažniji stimulans) koji se ulaže da bi se napisao kvalitetan članak, studija ili neko drugo delo.

Borba mišljenja i polemika je neophodna za stvaralački razvoj svake nauke a posebno vojne. U polemici u kojoj se sukobljavaju oprečni stavovi, u kojoj dolazi do konfrontacije mišljenja, otkriva se istina. Nema naučnog metoda bez borbe mišljenja. Vojna nauka je više nego druge društvene nauke podložna skokovitom i ubrzanom razvoju. U njoj nije uvek moguć eksperiment pošto se njena praksa proverava i ostvaruje samo u oružanoj borbi. Zato je zadatak vojne nauke da ratne uslove što potpunije i vernije sagleda i da mirnodopske uslove što realnije približi ratnim.

Do sada u našim časopisima i delima nismo imali dovoljno polemika, studioznih i naučnih prikaza i kritika naših i stranih vojnih dela. Prilozi ovakvog karaktera uticali bi na plodniju i sadržajniju saradnju, oni bi je podsticali i doprinosili podizanju kvaliteta članaka i dela.

Savremena borbena sredstva i modernizacija Armije imaju neposredni uticaj na metod rada komandi. Sadržaj i metod njihovog rada, organizacija i sistem rukovođenja itd. teme su koje mogu naći svoje stalno mesto u našim časopisima i delima.

Iako bogati iskustvima iz prošlih ratova, posebno iz našeg NOR, u našim publikacijama nismo u dovoljnoj meri prišli teorijskim i studioznim analizama borbenih dejstava u toku NOR. Naučno-istorijska analiza ratova pruža mogućnost da se izvuku zaključci o objektivnim zakonima oružane borbe koji zadržavaju svoju snagu i značaj i u savremenim uslovima. Istorijski radovi koje mi objavljujemo treba da predstavljaju sintezu strategijskih, operativnih i taktičkih iskustava, da se u njima istaknu neophodni zaključci i saznanja koja će poslužiti mlađim starešinama kao dragocena iskustva iz NOR, koja će oni primenjivati kako u mirnodopskoj obuci, tako isto i u eventualnoj ratnoj praksi.

Problem tehničkog obrazovanja starešina i vojnika, a posebno raznovrsni uticaj tehnike na fizionomiju, obuku i načine vođenja borbe kao i problemi pozadinskog obezbeđenja jesu teme koje bi u narednom periodu trebalo više obrađivati.

Samo najpotpunijim angažovanjem šireg kruga saradnika i svih drugova koji se bave vojnoteorijskim radom možemo izvršiti složene zadatke koji se u sadašnjim uslovima postavljaju pred vojnu publicistiku.

VREME KAO FAKTOR RATA I ORUŽANE BORBE

Kako se rat i oružana borba manifestuju kao sukob suprotnih strana koji se odvija u vremenu i prostoru, to se vreme javlja kao prirodni faktor toga sukoba. Ali, vreme ne stoji u prostom odnosu sa ratom. Rat se zapravo sjedinjuje sa vremenom i nalazi neposrednu vezu s njim u svim svojim dimenzijama — počev od planiranja, priprema, izvođenja svih vrsta i oblika dejstava i postupaka, do ratne proizvodnje, snabdevanja, zbrinjavanja itd. Ni rat, sa svoje strane, nema pasivan odnos prema vremenu. Njegove materijalno-tehničke komponente učinile su da se borbena dejstva mogu odvijati u svim vremenskim uslovima, mada uz značajna ograničenja njihovih mogućnosti koja im pruža vreme.

Iz te međuzavisnosti i uticaja vremena i borbenih dejstava nastaju i nove pojave koje dovode do određenih procesa i promena u odnosima među njima. Pošto se ove promene i odnosi obavljaju kroz raznovrsne i složene oblike, zadržaću se samo na osnovnim problemima uticaja materijalno-tehničkog faktora na odvijanje borbenih dejstava u vremenu, problemima vremenskih težišta rata (odnosno, grupisanja snaga po vremenu), i trajanja kao vremenske kategorije rata.

UTICAJ MATERIJALNO-TEHNIČKOG FAKTORA NA ODVIJANJE BORBENIH DEJSTAVA U VREMENU

Ceo tok dosadašnjeg razvitka u oblasti sredstava za vođenje rata odvijao se na liniji ubrzavanja procesa tog razvitka. Suština ubrzavanja svodi se zapravo na težnju da se u manjoj jedinici vremena može ispoljiti velika snaga vatre, manevra i pokreta, da se protivničkoj strani mogu naneti veći gubici, savladati veliki prostor, odnosno zadržati protivnik i odbiti njegovi napadi.

Ali, te tendencije rata ovde vidimo samo u njihovom opštem obliku, kao spoljnu realnost u kojoj se mogu zbivati veliki procesi u malim jedinicama vremena. Gde leže uzroci tim tendencijama?

U razvitku nauke i tehnike postignuti su epohalni uspesi. Samo za poslednjih 25 godina snaga eksploziva porasla je do 10^6 u odnosu na eksploziv TNT. U istim razmerama povećani su temperatura i pritisak koje proizvode savremena ratna sredstva. Pojavila se i nova dimenzija snage — radijacija, a sve vrste dejstva nuklearnog oružja manifestuje se u fazama kao primarna i naknadna komponenta. Savremena borbena sredstva kreću se zvučnim, nadzvučnim i kosmičkim brzinama. Mogućnosti manevra snaga porasle su do tih razmera da se napadi nekada mogu odvijati tempom marševa, a taktičke, pa i taktičko-operativne formacije se za nekoliko časova mogu preba-

civati sa jednog vojišta odnosno ratišta na drugo, pa i sa kontinenta na kontinent.

Nekada je bilo potrebno godinu ili više dana od donete odluke zemlje za stupanje u rat do početka ratnih dejstava. Danas se taj vremenski period može svesti na nekoliko časova pa čak i na nekoliko desetina minuta. I u drugom svetskom ratu, koji je pokazao izraziti dinamizam, snagu i manevar, trebalo je da prođe veoma dugo da bi se mogla tući veća dubina protivničke teritorije, pri čemu je teritorija nekih učesnica rata ostala potpuno netaknuta. Mogućnosti savremenog rata dopuštaju da se celokupna protivnička teritorija može staviti pod udare za 15 — 30 minuta.

Na takav karakter dejstava, svakako, ne utiče samo raketno-nuklearno oružje nego i sve druge tehničke i tehnološke komponente rata. Dešavaju se veoma veliki evolutivni skokovi i kod klasičnih borbenih sredstava. Tako je, u prvom svetskom ratu, vatrena moć jedinica porasla za oko 2,5 puta, a kada se uzme ukupan porast vatrenih mogućnosti povećanjem broja aviona, artiljerijskih oruđa i drugih sredstava, ukupna snaga vatre porasla je za oko 3,75 puta. Vatrene moć savremenih jedinica veća je za 4 — 5 puta nego na završetku drugog svetskog rata. Kako jedan savremeni pešadijski bataljon može da ostvari vatru i do 5.000 metaka u sekundi, njegove mogućnosti za nanošenje gubitaka protivniku veće su za oko 10 puta nego u prvom i za 5 puta nego u drugom svetskom ratu.

U uslovima masovnog i konstantnog pritiska iz vazduha i obima i tempa razvoja borbenih dejstava na kopnu i moru, problem razvoja snaga i njihovog organizovanog pokretanja u borbena dejstva može da zavisi od vremena koliko i od postojećih mogućnosti. Otuda nisu bez osnova shvatanja da konvencionalni oblici mobilizacije i pokretanja snaga u borbena dejstva mogu u savremenim uslovima vođenja rata da predstavljaju gotov neuspeh. Iako se ta faza rata može uzeti kao najsloženija, dugih procesa mobilizacije — čak i u uslovima kada rat otpočinje iznenadno i kada od samog početka dobija šire razmere — ne može se odreći ni savremeni rat. Ali, savremeni rat nameće takva stanja i rešenja u kojima početne snage i one koje se razvijaju u njegovim prvim časovima, preuzimaju rešavanje zadataka strategijskog obima.

Videli smo da snaga ratnih sredstava, brzina, domet i raznovrsne mogućnosti manevra, radikalno skraćuju vreme i sužavaju prostor a proizvode velike efekte. Pošto iz toga nastaje permanentna nestašica vremena, njegova deoba po klasičnim kriterijumima na pripreme, organizaciju i izvođenje dejstava, više ne može zadovoljiti savremene uslove, isto onako kao što se ni savremena borbena dejstva ne mogu izvoditi po klasičnim šemama, nezavisno od toga da li bi se upotrebljavala sredstva velike uništavajuće snage ili ne. Kada bi se u savremenim uslovima proces priprema odvijao kao u drugom svetskom ratu, uz onoliki utrošak vremena, objektivno je moguće da se u tom periodu toliko izmeni situacija da je više necelishodno ili nemoguće uvesti odgovarajuću jedinicu u borbu po zadatku za koji su vršene pripreme. Vreme, dakle, realno može ukidati neke zadatke jedinicama i pre nego što pristupe njihovom izvršavanju, i stvarati

uslove ili imperativno nametati potrebu za rešavanjem drugih zadataka, ako već dotična jedinica nije zbog duže pasivnosti pretrpela takve gubitke da je nemoguće njeno uvođenje u borbu bez popune.

Ovim se može doći do rezultata da vrednost snaga u savremenim uslovima ne biva uvek sadržana samo u onome što one jesu kao brojna i kvalitativna veličina, nego u onome što se u konkretnim uslovima objektivno pomoću njih postiže u izvršavanju borbenih zadataka. Masa i kvalitet javljaju se u svojoj prirodi kao postojeće veličine da bi se pomoću njih ostvarivali ciljevi rata. Ali, jedinice moraju biti sposobne i pripremljene da odgovore tome zadatku i da elastičnim postupcima mogu u svako vreme i na svakom mestu da ispolje maksimum raspoloživih snaga, a u isto vreme, i maksimum otpornosti na protivnička dejstva.

Naša iskustva iz prošlog rata pokazuju koliko dejstva, koja su potpuno adekvatna dobivenom zadatku, mogu da aktivno utiču na procese i kako se posredstvom ovih uticaja i samo vreme može preobračati u značajne prednosti. Moguće je i na bazi drugih iskustava, sa različitim vojišta drugog svetskog rata, doći do saznanja da je, na primer, priprema armijske operacije trajala i do 30 dana, a da se najveći deo taktičkih formacija na svaki dan borbe nalazio po 4 — 7 dana van borbenih dejstava. Jasno je da ovakva struktura vremena nije dovodila do zastoja u borbenim dejstvima, jer su jedne jedinice izvodile dejstva dok su se druge popunjavale, odmarale, snabdevale, pripremale za borbu, itd.

Prema monografijama nekih naših brigada i drugim podacima, moguće je doći do približnog rezultata da su naše jedinice, veličine brigade, od svog formiranja do završetka rata, na svaka 3 dana: izvodile pokrete (odnosno manevre) prosečne dužine oko 53 kilometra; vršile snabdevanje i zbrinjavanje; odmarale se; izvodile vojnostručnu obuku, politički i partijski rad; održavale veze s narodom; pripremale se za predstojeća dejstva, i vodile po jednu značajniju borbu. Ta operativnost naših snaga u vremenu i prostoru, prevazilazila je sve proseke drugog svetskog rata. Jer, dok su se u jednoj godini provodile u borbama oko 120 dana, snage na drugim ratištima bile su u borbama oko 55 do 92 dana.

Koliko je ta operativnost naših snaga u vremenu bila velika, najbolje mogu da ilustruju ove činjenice. Upoređivanjem gubitaka naših i neprijateljevih snaga na našem ratištu, moguće je doći do činjenica koje govore da su naše snage, da bi izbacile iz stroja jednog protivničkog borca, u proseku trošile oko 3,8 puta manje vremena od neprijatelja.¹ Drugim rečima, naše snage su u istoj jedinici vremena i sa istim brojem boraca postizale u proseku oko 3,8 puta veće rezultate od neprijatelja, bez obzira na velike razlike u tehničkim mogućnostima. Ovde se, dakle, nominalna snaga nije mogla uzimati kao apsolutni kriterijum stvarne snage.

Kada se na toj osnovi vrši dublje istraživanje naših i neprijateljevih gubitaka i brojnog stanja oružanih snaga sa kojima su obe

¹ Izvedeno na osnovu podataka iz knjige B. Oreščanina: „Vojni aspekti borbe za mir...“ izd. VIZ, 1962, str. 206—209; i drugih izvora o neprijateljskim gubicima.

strane raspolagale na našem ratištu po godinama rata, moguće je doći do približnog broja boraca koje je svaka strana imala po jednom ubijenom protivničkom borcu. Taj odnos bi izgledao ovako:

Strana	G o d i n a					Ratni prosek
	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	
Broj naših boraca na 1 ubijenog neprijatelja	2,00	3,00	3,60	4,17	5,00	3,56
Broj neprijateljevih boraca na 1 našeg ubijenog borca	23,80	23,70	10,20	5,70	5,00	13,68

To su odnosi efektivne snage, iskazani u konkretnom rezultatu u jedinici vremena. Međutim, brojni odnos snaga po godinama rata izgledao je sasvim drukčiji. Taj odnos se kretao po sledećem:

godina:	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.
odnos:	9,2:1	5,2:1	2:1	1:1	1:2

Vreme je, dakle, kao jedan od faktora oružane borbe imalo značajnu ulogu u našim koncepcijama vođenja rata. Ono je, istina, stajalo na raspolaganju i neprijatelju, ali on u njemu nije mogao nalaziti one prednosti koje su nalazile naše snage. Pošto smo mu nametnuli svoju strategiju i taktiku, nije mogao nalaziti uspešna rešenja u vremenu kao faktor rata i pored brojne i tehničke nadmoćnosti.

Kako vatrene i manevarske sposobnosti savremenih jedinica rastu, izvođenje borbenih dejstava biva sve složenije i dobija tendencije, konstantnog ubrzanja. Dovedimo za momenat ovo u vezu sa prostorom da bi se jasnije uočio problem. U prvom svetskom ratu, na primer, prošlo je kroz borbena dejstva oko 17 boraca po 1 km² vojišne prostorije — uzeto u proseku — dok je u drugom svetskom ratu prošlo oko 3,6 boraca. Ovaj prosek uzet je za ukupna brojna stanja ratnih armija protivničkih strana. Borac drugog svetskog rata imao je dakle, blizu 5 puta veće mogućnosti kretanja i borbe u prostoru od boraca u prvom svetskom ratu. Ali, u prvom svetskom ratu poginulo je i ranjeno oko 7,65 boraca po 1 km² vojišne površine ili oko 45%. U drugom svetskom ratu, po istoj jedinici površine, poginulo je oko 1,1 a ranjeno, zarobljeno i nestalo oko 2,2 borca, što ukupno iznosi 96,6%.²

Može se doći do približnih rezultata da je u drugom svetskom ratu ostvarivan oko 6 puta veći vatreni pritisak po jedinici vojišne po-

² Izvedeno na osnovu podataka: B. Oreščanin: „Vojni aspekti borbe za mir...” str. 420 i 421; „Vojna enciklopedija”, tom III, str. 472 i 473; „The World Almanac. . .” Njujork 1949. Svi podaci koji se navode služe samo kao pomoćno sredstvo da bi se dokazale određene pojave a ne kao isticanje činjenica.

vršine nego u prvom svetskom ratu.³ Ali vatra ipak nije skraćivala procese za 6 puta, nego približno za svega oko 2,35 puta.

Razlozi što se ukupna razlika u vatri ne pretvori u rezultat istih razmera — tj. što za 6 puta kraće vreme nisu postizani isti rezultati kakvi su postizani u prvom svetskom ratu — zavise od nekoliko faktora. Jedan od njih je prostor (veća sloboda manevra i izbora uslova za borbu). Drugi faktor bio je u tome što je manji procenat vatre pretvaran u neposredan rezultat nego u prvom svetskom ratu, pošto su borbeni poreci bili znatno ređi po jedinici površine, dejstva dinamičnija a manevar jače izražen. Odbrana je, doduše, raspolagala jačim komponentama nego u prvom svetskom ratu, ali su oklopna sredstva pokazivala veću efikasnost u njenom razbijanju od zgusnutih poredaka pešadije, što je imalo za posledicu veće rezultate, a procentualno manje gubitke. Snaga avijacije, koja je posebno došla do izražaja kao sredstvo sadejstva i velikih mogućnosti protezanja dejstava na velike dubine, činila je veliki doprinos pokretnom karakteru rata i savlađivanju velikih dubina i površina u manjim jedinicama vremena.

Tako se javlja jedinstvo snage, prostora, vremena i metoda izvođenja borbenih dejstava. Svaka od tih komponenata delovala je na svoj način, ali su sve zajedno činile punu međuzavisnost u procesu borbe.

Pored tendencija ispoljavanja velike snage u malim jedinicama vremena i širokih mogućnosti za sve razmere i sve oblike manevra, savremeni rat ne može biti oslobođen neizbežnosti da se od samog svog početka proteže na velike površine i da istovremeno stavlja pod vatreni pritisak ne samo taktičke nego i operativne i strategijske dubine.

Ukidanje granica između fronta i pozadine postaje prirodna posledica vođenja rata. Ali ono, svakako, ne bi nastalo kao posledica mogućnosti da se tuku dubine — pa čak da se na njima izvode operacije i širokih razmera — nego kao težnja da se savlada protivnička strana i oslabi ili čak slomi njen otpor iz dubine.

Zbog toga se dubina i vreme nužno javljaju kao aktivno delujuće protivrečnosti. Jer se dubina, kao prostorna dimenzija koja je podvrgnuta dejstvima, javlja u svom širenju, a vreme za koje se savlađuje prostor i tuku optimalne dubine — nalazi se kao dimenzija u svom sužavanju. Pod uticajem tih pojava, i sama borbeno dejstvo dolaze u kvalitativno nove uslove za koje ne mogu važiti klasični oblici metoda i postupaka.

Međutim, ni savremena ratna sredstva nisu ukinula sva ograničenja koja zavode vremenski uslovi. Ona zapravo nisu dostigla apsolutnu univerzalnost da bi i borbeno dejstvo mogla biti apsolutno

³ Pored povećanja vatrene moći jedinica oko 5 puta, upotreba teškog naoružanja u drugom svetskom ratu bila je višestruko veća nego u prvom. Tako je samo tenkova bilo preko 30 puta više. Dok je u prvom svetskom ratu dolazilo 1 tenk na oko 670 km² i na oko 7.800 vojnika, u drugom svetskom ratu dolazilo je na jedinicu površine oko 7 puta više, a na broj vojnika oko 21 put više tenkova. Uzimajući još artiljeriju i avijaciju i dovodeći u vezu ukupne mogućnosti sa površinom i brojem izbačenih iz borbe, pojavljuju se navedeni rezultati.

univerzalna. Kao rezultat toga u ratu nastaje pojava da se isti vremenski uslovi (godišnje doba, dan i noć, meteorološki komponenti i vremenske dužine) različito odnose prema različitoj vrsti snaga. Dok se jedna vrsta snaga neće moći upotrebiti u datim vremenskim uslovima, ili će njihova upotreba biti manje ili više ograničena, dotle će druga vrsta u tim uslovima naći široke ili šire mogućnosti za izvođenje dejstava.

Naša iskustva iz drugog svetskog rata dokazuju da se posredstvom vremena tehnička i brojna inferiornost može ublaživati, čak i ukidati i stvarati određene prednosti. Jasno je da se vreme ne može javljati kao apsolutni faktor, pošto se ni ratni procesi ne svode na proste elemente. Ali, u objektivnoj realnosti rata nema ni snaga ni dejstava bez određenog vremenskog uticaja na sve njihove komponente. Savremena ratna sredstva povećavaju značaj i kvalitativne strane vremena zato što više ističu njegove pozitivne i negativne uticaje na borbena dejstva snaga. Strana koja bude inferiorna u ratnoj tehnici imaće veće potrebe za prilagođavanjem svojih dejstava i vremenskim uslovima nego ikada ranije.

PROBLEMI VREMENSKIH TEŽIŠTA RATA I ORUŽANE BORBE

Oružana borba koja se odvija u vremenu, ne svodi se samo na dve vremenske komponente, tj. vremenske dužine i vremenska svojstva. Ona ima i svoje grupisanje snaga po vremenu i vremenska težišta, isto onako kao što se stvaraju težišta u borbenim porecima i na pojedinim pravcima. Drugim rečima, ona ima svoju vremensku strategiju i taktiku, ima svoje ukupne vremenske koncepcije. Istina, ove koncepcije, uzete kao samostalan pojam, nisu našle svoje mesto u teoriji ratne veštine mada su u ratnoj praksi — počev od najsitnijih do dejstava strategijskih razmera — neizbežno prisutne pošto se i na njima zasniva ceo ratni tok.

Počev od oblikovanja ratne doktrine i koncepcija vođenja rata do završne faze borbenih dejstava, vreme objektivno ne može biti ostavljeno po strani a da doktrina, koncepcija i dejstva ne budu negirani. Ti faktori rata ne moraju priznati fakav uticaj vremena, ali ne mogu ni da ga isključe ili zapostave kao što ni rat nije moguće voditi bez snaga, sredstava i prostora. Neke od oblika toga uticaja već smo videli.

Da bi se ovaj problem sagledao u njegovoj osnovi, navešću neke primere iz ratova u različitim etapama društvenog razvitka.⁴ Kada bi uzeli ukupnu ljudsku masu, angažovanu u jednom ratu u toku celog njegovog vođenja, i označili je kao indeks 100, a zatim uzeli onaj njen deo koji je angažovan u početnoj fazi rata (početna ratna armija) izlazilo bi približno:

— sukobi i ratovi u pretklasnom društvu i u prvim etapama robovlasničkog društvenog sistema — 100;

⁴ Engels: „Izabrana vojna dela” VIZ, 1953. str. 20—57, 202, 203, 209—227 i 233—253; P. Tomac: „Vojna istorija” VIZ, 1959; „Vojna enciklopedija” str. 471—473.

- persijski ratovi — oko 70;
- severni rat — oko 48;
- francusko-pruski rat — oko 45;
- rusko-japanski rat — oko 30;
- prvi svetski rat — oko 15 — 16.

Iz ovoga je vidljivo da se vremensko težište angažovanja snaga u ratu na niskom stepenu društvenog razvitka nalazilo na njegovoj prvoj vremenskoj fazi. Razvitak društva — koji je istovremeno bio i razvitak materijalnih, tehničkih i drugih mogućnosti za vođenje rata — sve je više pomerao snage iz početne vremenske faze rata u njegovu vremensku dubinu.

Međutim, tendencije toga kretanja, koje se mogu uzeti i kao istorijski uslovljena kategorija, došle su do one tačke koju obeležava prvi svetski rat. Prvi svetski rat počeo je, kao što se vidi, sa oko 1/7 snaga. To znači da nije imao svoje vremensko težište u toj fazi, što ga je upućivalo da se razvija tek u narednim fazama. Ni u pogledu broja i kvaliteta sredstava za vođenje rata nije odstupao od vremenskog grupisanja ljudske mase. Kao što se pokazalo, to je neposredno uticalo i na njegov razvoj u stratezijskom smislu, pošto je oko 84% snaga pokrenuto kada se rat već duže vodio. To se pokretanje, međutim, nije odvijalo u naglim i skokovitim oblicima nego uglavnom po postepenoj ulaznoj liniji.

Značajniji momenti koji su snažno uticali na stratezijsku i vremensku stranu rata nastali su u vreme primene novih ratnih sredstava — tenkova i bojnih otrova. Od momenta upotrebe tenkova i avijacije, nastaje kvalitativno nova vremenska i stratezijska faza u razvoju rata. Manevar se, pored ostalog, javlja kao jače izražen suprotni oblik statičnim dejstvima, a rešavanje ishoda pojedinih operacija nalazi drugačija vremenska rešenja. Rat, naime, postaje dinamičniji, traži rešenja u pokretnim oblicima dejstva i skraćuje vreme bržim savlađivanjem prostora.

Drugi svetski rat zaustavlja tendencije procentualnog smanjivanja početne ratne armije prema ukupnom broju ljudi angažovanih u ratu i vrši snažniji zaokret u drugom pravcu. On time bitnije menja i relacije vremenskih težišta snaga.

Fašistička Nemačka u ratu protiv Francuske 1940. godine već angažuje oko 44% ljudstva od ukupnog broja mobilisanih u drugom svetskom ratu. Engleska u isto vreme pokreće ratnu armiju čije brojno stanje iznosi oko 39% od ukupnog broja mobilisanih u V. Britaniji. U momentu napada na SSSR, Nemačka stavlja u početnu ratnu armiju čak oko 55% od ukupne mase koju je pokrenula u rat. Tako, početna ratna armija Nemačke 1940. godine biva oko 2,8 puta veća — uzeto na bazi procentualnih odnosa — nego 1914, a 1941. godine za oko 3,6 puta, Engleska početna ratna armija 1940. god. biva jača za oko 2,5 puta nego 1914. godine.⁵

To je kvalitativno drugačije vremensko grupisanje snaga nego u prvom svetskom ratu. Posredstvom takvog grupisanja, sa težištem

⁵ Uzeto na bazi podataka: Статистическое приложение к журналу „Мировое хозяйство и мировая политика. No 10—11, 1946; The World Almanac, „Njujork 1949.

na početnoj vremenskoj fazi rata, fašističke sile su u drugom svetskom ratu tražile odlučujuća rešenja, što se nije moglo ni zamisliti u prvom svetskom ratu. Na tome je, pored ostalih faktora, građena strategija fašističke Nemačke, sadržana u pojmu „munjeviti rat“, koja je težila da, za što kraće vreme, savlada otpor napadnutih zemalja i izvojuje brzu pobedu.

Strategija „munjevitog rata“, kao negacija strategije protezanja rata u vremenu i traženja odsudnih rešenja po vremenskoj dubini, zbog toga je ostavila svega oko 45% ljudskih rezervi za naredne faze rata. Međutim, ratna armija SSSR imala je upravo obratno vremensko grupisanje, pošto se njeno osnovno težište nalazilo u vremenskoj dubini rata, kada su se nemačke mogućnosti približavale granicama iscrpljivanja. Tako su se obrazovale razlike u vremenskim težištima snaga kod glavnih učesnika drugog svetskog rata.

Vremensko grupisanje snaga na našem ratištu u drugom svetskom ratu imalo je odnos kao i na istočnom frontu, ali sa određenim specifičnostima. Dok su neprijateljske snage u početnoj fazi rata imale oko 45% ukupne ljudske mase koja je prošla kroz naše ratište, naše snage su imale svega oko 3,35%. To je bila prva velika razlika u vremenskim težištima snaga na našem ratištu. (U to vreme, kao što je poznato, brojni odnos u korist neprijatelja bio je oko 20 : 1).

Druga razlika je nastajala i formirala se u našu korist u toku vođenja rata. Ona je u formiranju polazila od opšte nominalne nadmoćnosti neprijatelja. Kroz ceo proces svoga formiranja, ona je postepeno smanjivala prednosti koje su bile na strani neprijatelja, da bi ih na kraju ukinula i ostvarila opšte preimućstvo.

Procesi stvaranja razlika i preimućstva u našu korist bili su veoma složeni. Evo nekih faktora gde su se formirale te razlike. Prosečna godišnja stopa porasta naših snaga — uzeta u odnosu na ukupan broj boraca kroz celo vreme rata — iznosila je oko 19,30 a kod neprijatelja oko 11,10. Kada se uzme stopa porasta po godinama rata, ona je bila kod nas veća za oko 5,5 puta u 1944. nego u 1941. godini, a u istom periodu kod neprijatelja manja za oko 2,5 puta. 1945. godine kod nas je bila veća za oko 6 puta nego 1941. a kod neprijatelja manja za oko 3 puta.⁶

Međutim, ovim se još ne dobija potpun tok formiranja razlika u našu korist, ako se ne bi imala u vidu i njegova obratna strana. Negativna kretanja, ili stopa gubitaka, kod naših i neprijateljevih snaga pokazivala je upravo obratne tendencije. Prosečna stopa gubitaka neprijateljevih snaga iznosila je oko 19,76, a naših snaga oko 9,54. Kada se ta ukupna kretanja dovedu u međusobnu vezu po vremenu, dolazi se do rezultata koji pokazuju da je odnos stope porasta i stope opadanja (gubitaka) kod neprijateljevih snaga stajao kao 11,10 : 19,76 ili da je opadanje bilo veće od porasta za oko 1,7 puta. Kod naših snaga taj odnos se kretao kao 19,30 : 9,54 ili porast je bio u proseku veći od opadanja preko 2 puta.

⁶ Ovi rezultati kvantitativnih kretanja kod naših i neprijateljskih snaga izvedeni su na osnovu svih raspoloživih podataka o brojnom stanju i gubicima kod obe strane na našem ratištu, a pre svega na osnovu podataka navedenih u knjizi B. Oreščanina „Vojni aspekti borbe za mir...“

Iz toga procesa kretanja nastala je i kvantitativna prevaga u odnosu snaga u našu korist. Neprijatelj je imao vremensko kretanje svojih snaga u njihovom opadanju, dok su naše snage imale kretanje u konstantnom porastu. To pokazuje i odnos porasta i opadanja. Dok se taj odnos kod neprijatelja iskazuje — na bazi proseka za celo vreme vođenja rata — kao minus 8,7 (11,10 — 19,76 = — 8,66) dotle se kod naših snaga javlja kao plus 9,76 (19,30 — 9,54 = 9,76). U svom opštem iznosu to kretanje je pravilo razliku na štetu neprijatelja koja se iskazuje kao faktor 18,5, uzeto u proseku po jednoj godini rata. A konačno razlike, koje su se obrazovale u procesu kretanja, predstavljale su za nas + 48,8 a za neprijatelja — 43,5. Tako su nastale konačne razlike u vremenskim težištima snaga na našem ratištu.⁷

Savremeni uslovi pokazuju tendenciju još većeg isticanja vremenskih težišta (odnosno grupisanja snaga po vremenu) nego što je to mogao da učini drugi svetski rat. Iz toga nastaje problem početnog perioda rata kao oblika i obima i kao vremenske kategorije. Mogućnosti koje stoje na raspolaganju u savremenim uslovima rata objektivno mogu rešavati bitna pitanja njegovog vođenja i ishoda već u prvoj vremenskoj fazi. U okviru tih problema, jače se ističu i suprotnosti u koncepcijama početka i vođenja rata. Rat je izgubio konvencionalne pojmove svoga počinjanja, pošto će već u prvim časovima agresor tražiti određena preimućstva. Kako otpočinjanje rata u savremenim uslovima podrazumeva raspolaganje sa dovoljno jakim snagama, vrstom i brojem ratnih sredstava, on, već od samog početka, sadrži kvantitativno-kvalitativne komponente koje vode ka ratu širokih razmera. Kao prirodna posledica takvog toka rata, nastalo je i shvatanje da će početna ratna armija nositi rešavajuću ulogu u vođenju pa i u ishodu rata. Otuda se i vremensko težište snaga više pomena ka njegovoj početnoj fazi nego što je bilo u drugom svetskom ratu.

Ovakvu koncepciju o početnom periodu rata i vremenskom grupisanju snaga koje proizlazi iz nje, po pravilu, nameće agresor. Kako agresor ni uz upotrebu jakih snaga nije u savremenim uslovima dovoljno siguran u uspeh, pošto i napadnuta strana — bar što se tiče opštih priprema za početni period rata — raspolaže određenim mogućnostima da mu pruži jači otpor, on iznenađenju poklanja istaknutu pažnju. Otuda obim snaga kod obe protivničke strane i mogućnost iznenađenja koje mu se pridružuje, čine komponente kojih se ne može odreći ni jedna ozbiljna teorija. Pošto se obim snaga i iznenađenje javljaju kao bitne strategijske komponente, pre svega, u sukobu između velikih sila, one mogu da mu daju oblike totalnog sukoba, odmah u početku rata.

I sam uticaj tih mogućnosti ima, kao što je poznato, već do sada svoje dalekosežne posledice. Snaga savremenih borbenih sredstava razvijala se zajedno sa vlastitim razvojem: totalitet rata, značaj iznenađenja i snage, sredstva i metode za otklanjanje iznenađenog napada. Iznenađenje, kao vremenska i operativno-strategijska kategorija počinjanja rata, postala je — zajedno sa snagom savremenih znatnih sredstava — glavni uzrok razvoja snaga i sredstava kako

⁷ Isto.

bi se u najkraćim jedinicama vremena naneli snažni protivnapadi i razvile snage, sredstva i metodi za blagovremeno otkrivanje, detekciju, praćenje i uništavanje protivničkih ratnih sredstava.

Ali, kako iznenađenje time nije u celini otklonjeno, a sredstva velike razorne snage, ma koliko bio velik njihov broj, nisu u stanju da unište sve izvore protivničkih mogućnosti za raketno-nuklearne i druge napade, došlo je i do promena u strategijskim koncepcijama SAD. Strategija „masovne odmazde“ koja je dugo dominirala morala je biti odbačena. Tako je, posredstvom razvitka opštih mogućnosti za vođenje rata, ublažena tendencija — bar u određenom stepenu — koja je vodila totalitetu rata već u početnoj fazi.

Na tome je u SAD nastala nova teorija „eskalacije“. Ona drukčije posmatra početni period rata od strategije „masovne odmazde“. Njome se, bar teorijski, rat vraća svom realnijem toku. On zapravo sadrži u sebi komponente „razumnog rata“ ali rata koji garantuje „pobedu“. Metodološka primena rata po toj teoriji jeste stavljanje manjih snaga i ograničenih sredstava u početnu vremensku fazu rata, a zatim, izvođenje i razvijanje viših oblika rata kroz uvećavanje snaga i sredstava. Po američkim gledanjima rat se na toj osnovi može da kreće od lokalnih i ograničenih sukoba kroz „intenzivnu“ i „bizarnu krizu“ sve do „apokaliptičke krize“, tj. do opšteg termonuklearnog rata. Rat bi na toj liniji dobijao svoja vremenska težišta po dubini a ne na početku.

„Eskalacija“ zato predstavlja mogućnost prerastanja „lokalnih“ i „ograničenih“ ratova u totalni sukob. Zato ona ne razvija rat samo iz nižih oblika u više da bi vodila odlaganju masovne upotrebe sredstava velike uništavajuće snage po vremenskoj dubini rata ili isključenju tih sredstava iz upotrebe. „Eskalacija“ se javlja kao teorija i strategijska doktrina koja traži da rat, uz primenu odgovarajućeg obima i vrste snaga i sredstava, „garantuje pobedu“. A ako se taj obim pokaže u određenoj fazi rata nedovoljnim za postizanje cilja rata, povećavaju se snage i sredstva sve do onog stepena dok se ne postigne konačan cilj. Rat se na toj osnovi kreće ili može da se kreće ka svom totalitetu, a njegov krajnji rezultat može biti totalno uništenje, isto kao i kad se primeni strategija „masovne odmazde“. Razlike koje ovde nastaju sastoje se u tome što se to zbiva na različitim vremenskim etapama vođenja rata — po teoriji „eskalacije“ po njegovoj vremenskoj dubini, a po teoriji „masovne odmazde“ u njegovoj prvoj vremenskoj etapi. Ali, ovde postoje i druge bitne razlike. Ako rat, koji se vodi metodom „eskalacije“ ne garantuje postizanje cilja i preti da se pretvori u neuspeh, postoje mogućnosti njegovog zaustavljanja i rešavanja spornih pitanja mirnim putem, dok strategija „masovne odmazde“ isključuje mogućnost takvih rešenja ili je svodi na najmanji stepen verovatnoće.

TRAJANJE KAO VREMENSKA KATEGORIJA RATA

Trajanje se javlja kao vremenska kategorija koja ima svoju organsku funkciju u toku vođenja rata. Uzeto u svom opštem pojmu, trajanje je proces nastajanja i kretanja ka nestajanju. Po tome se

kreće svaki rat na svakom stepenu društvenog razvitka. Međutim, najbitnija komponenta ovoga procesa u ratu jeste kretanje pošto se u njemu formiraju sve dimenzije trajanja.

Ali šta su procesi kretanja i u kakvoj uzročnoj vezi stoje sa trajanjem? Ratovi na visokom stepenu društvenog razvitka odvijaju se kroz veoma složene oblike borbe unutrašnjih protivrečnosti. Savremena ratna sredstva prouzrokuju veoma visok stepen trošenja snaga. Ona zapravo ubrzavaju procese toga trošenja. Ali, snage se ne „sačuvaju od trošenja“ izbegavanjem borbenih dejstava, držanjem u pasivnosti. U savremenim ratovima, uzimajući u celini, stvari se zbivaju upravo obratno. To je jedna od protivrečnosti savremenog rata, da je ukupni zbir gubitaka veći kod jedinica kada su pasivne nego kada izvode aktivne borbene radnje i postupke. To jasno potvrđuju naša iskustva iz drugog svetskog rata, kao i iskustva sa nekih drugih ratišta, a kao dokaz za to može da posluži i Mideldorfova pešadijska četa.⁸

Tempo trošenja ne biva, dakle, neposredno zavisano samo od stepena jačine vatre nego i od oblika dejstava i postupaka. Ali, tempo trošenja snaga i, u vezi s tim, trajanje jedinica u borbenim dejstvima, samo je jedan od oblika kretanja na kome se zasniva trajanje. Suprotan tok kretanja ljudske mase i sredstava za vođenje rata — koji održava ravnotežu u trajanju — jeste neprekidan tok mobilizacije kojom se vrši popuna postojećih i formiranje novih (nadoknada uništenih) ratnih jedinica. Drugi oblik koji neposredno utiče na trajanje jeste ponovno vraćanje na front rehabilitovanih gubitaka (sanitetskih i materijalno-tehničkih). Savremeni rat tako zavodi ravnotežu među suprotnim oblicima kretanja u okviru snaga, i na toj ravnoteži formira njihovo trajanje u vremenu.

Ali, kako je ta ravnoteža konstantno nestabilna i kako ima stalno prisutnu tendenciju svoga narušavanja, ona se zbog toga sama nameće kao stalni predmet brige o borbenoj sposobnosti snaga. Zbog nedostatka prostora ovde nije moguće ići u dublja istraživanja koja dokazuju da se konstantna borbena vitalnost snaga ne gradi na ubrzanim procesima metamorfoze mase (u velikim gubicima i velikim popunama u malim jedinicama vremena) nego upravo na usporavanju tih procesa. Ipak ću pomenuti neke momente. Šta je zapravo proces usporavanja?

Pošto veličina stope gubitaka biva osnovni uzrok svim kretanjima mase (opadanja i porasta), umanjeni gubici jedinica javljaju se kao glavni faktor koji održava ravnotežu u borbenoj sposobnosti snaga i čini ih kao što pokazuju i neka naša iskustva — stalno spremnim za borbene zadatke. Umanjena stopa opadanja umanjuje u istoj srazmeri i potrebu uvećanih popuna jedinica. Na tim fakto-

⁸ U 1941. i 1942. godini nemačke snage su, dok su izvodile opšta ofanzivna dejstva, trpele relativno male gubitke. Ali, čim su prešle u defanzivu gubici su se naglo povećali. Mildeldorf u svojoj „Taktici u pohodu na Rusiju“ (izd. VIZ 1958. god. str. 8) navodi da je počev od 1943. godine nemačka pešadijska četa na svakih 100 ljudi svoga brojnog stanja trošila oko 1.500 ljudi u toku jedne godine. To znači da se četa za 12 meseci trošila 15 puta, ili da je odlazila s fronta zbog gubitaka za 25 dana.

rima se uspoređuju metamorfoze mase, što ima za posledicu i duže trajanje pojedinaca i jedinica u borbenim dejstvima.

Ali, trajanje ovim još ne dobija svoj konačan oblik. Ovde su uzeti osnovni procesi kretanja na kojima se zasniva trajanje samo kod jedne protivničke strane. Jasno je, da se kretanja i druge protivničke strane odvijaju po istim zakonitostima. Ali, nezavisno od toga, u procesu rata se obrazuju razlike i u trajanju među protivničkim stranama, a iz tih razlika nastaje i konačan oblik trajanja na svakoj strani. Na tim zakonitostima je i zasnovana težnja rata za stvaranjem ratnih sredstava pomoću kojih je moguće na protivničkoj strani proizvoditi velike gubitke u malim jedinicama vremena.

Da bi se jasnije sagledali ovi procesi u njihovim konkretnijim oblicima, poslužiću se podacima iz dva prošla svetska rata. Analizom raspoloživih podataka moguće je doći do rezultata da je, na primer, nemačka armija u prvom svetskom ratu bila istrošena za oko 65%, uključujući celokupno ljudstvo koje je mobilisano u toku rata. U drugom svetskom ratu nemačka armija se istrošila za preko 69%.⁹ Naše snage su se u drugom svetskom ratu istrošile za oko 48%, a neprijateljske snage na našem ratištu za oko 69%. Ali, neprijateljske snage istrošile su se za ovaj procent za oko 1.400 dana rata, dok su se nemačke snage na drugim frontovima za isti procent (69%) istrošile za oko 2.080 dana. Znači, neprijateljske snage na našem ratištu trošile su se brže od nemačkih snaga na drugim ratištima. One bi se za taj period (2.080 dana) u stvari istrošile za oko 78,5%.¹⁰

Iz ovoga je vidljivo kakvim su se tempom odvijali procesi trošenja snaga, odnosno procesi njihovog trajanja. Kada bi se to pretvorilo na trajanje jednog borca na frontu — koga uzimamo kao osnovnu ćeliju rata — izlazilo bi da je nemački borac u prvom svetskom ratu, od 1.562 dana koliko je trajao rat, bio sposoban za borbu prosečno oko 548 dana. Ostalo vreme bio je izbačen iz borbe u vidu gubitaka. Uzimajući isti broj dana iz drugog svetskog rata, nemački borac „trajao je“ oko 480 dana kao sposoban za borbu, ili za oko 68 dana manje nego u prvom svetskom ratu.

Od 1.408 dana koliko je trajao rat na našem ratištu, naš borac je bio sposoban za borbu prosečno oko 733 dana, a neprijateljski borac oko 435 dana, ili za oko 298 dana manje. Trajanje jednog neprijateljskog borca na našem ratištu kraće je za oko 45 dana od trajanja nemačkog borca na drugim ratištima drugog svetskog rata, što se može videti i iz navedenog intenziteta trošenja snaga, pokazanog u procentualnim iznosima.

⁹ Prema podacima navedenim u: „The World Almanac . . .“ Njujork 1949; Bogdan Oreščanin: „Vojni aspekti borbe za mir . . .“ VIZ 1962., str. 421; „Vojna enciklopedija“ T.3, str. 472, 473; Šasen: „Istorija drugog svetskog rata“, VIZ 1955. str. 534 i 621. Za stepen istrošenosti naših i neprijateljskih snaga na našem ratištu, korišćeni su izvori: B. Oreščanin (navedeno delo), N. Pejinović: „Vojno delo“ br. 6/1966, i drugi izvori.

Neki izvori se razilaze u podacima, ali pošto se ovde ne radi o istraživanju tačnosti tih podataka nego izvođenju iz njih bitnijih pojava koje deluju u ratu, ta razilaženja nemaju veći uticaj na realnost navedenih rezultata.

¹⁰ Stepem istrošenosti obuhvata sve vrste borbenih gubitaka — mrtve, ranjene, zarobljene i nestale.

Procesi ubrzanja, kao što se vidi, delovali su snažnije u drugom nego u prvom svetskom ratu. Cikličko kretanje mase odvijalo se izrazito brže. Opadanje snaga u drugom svetskom ratu — uzeto u okvirima ukupne mase ratnih armija — bilo je za oko 2,35 puta veće nego u prvom svetskom ratu. Kada se to opadanje uzme u proporcionalnim razmerama mase, ono se u drugom svetskom ratu kretalo bržim tempom za oko 2,12 puta. Međutim, porast snaga (pozitivno kretanje mase) bio je u drugom svetskom ratu u proseku veći za svega oko 1,18 puta. To je imalo za rezultat da se opadanje u drugom svetskom ratu kretalo bržim tempom od porasta, pošto se obim porasta relativno smanjivao pod uticajem mase opadanja u jedinici vremena. Pa ipak, drugi svetski rat — računajući od prvog septembra 1939. godine, tj. od napada na Poljsku — trajao je za oko 500 dana duže od trajanja prvog svetskog rata. Produžavanja toga trajanja u uslovima ubrzanih procesa opadanja masa, opet je na sebi nosila ljudska masa, pošto se ubrzala njena metarmofozna na liniji: mobilizacija — gubici — rehabilitacija sanitetskih gubitaka i njihovo ponovno vraćanje na front. Tako u ovim procesima kretanja dijalektički zakoni nalaze svoje puno delovanje.

Dosadašnja iskustva pokazuju da se u svakom novom ratu na visokom stepenu društvenog razvitka ubrzavaju procesi kretanja snaga. Ali, sa ovom pojavom istovremeno može da deluje i druga — produžavanje trajanja rata. Proces kretanja savremenog rata u kome bi bila primenjena sredstva velike snage, ne bi mogli odstupati od osnovnih zakona porasta i opadanja snaga po kojima su se kretala dva prošla svetska rata. Ali, isto tako, ne bi mogli ni da se odvijaju bez dubokih razlika u tempu i oblicima kretanja. Proces većih ubrzanja javljali bi se kao nužnost, koja bi se manifestovala, pre svega, u naglim obrtima, prelomima, menjanju brojnih veličina u malim jedinicama vremena posredstvom uništavanja ili onesposobljavanja čitavih formacija, itd.

Međutim, kako svaki proces ima svoje trajanje koje nastaje na mogućnostima i na težnji da se obezbedi i što duže održi sopstvena sposobnost uz istovremenu težnju da se protivnik što pre onesposobi za dejstva, nastaje novi oblik borbe protivrečnosti kroz koju se formira i dužina trajanja rata.

Savremeni rat, sa sredstvima velike snage, ne pruža mogućnost da se realno sagledaju njegove vremenske dimenzije. Poznate su neke teorije, pre svega Montgomerijeva, koje su delile rat u nekoliko faza — fazu „nuklearnog dvoboja“, „eksploatacije“, itd. Rat bi po toj teoriji imao težište po snazi u prvoj vremenskoj etapi, dok bi se dužina trajanja javljala po njegovoj vremenskoj dubini, odnosno poslednjoj vremenskoj etapi. Neodrživost te teorije moguće je, u osnovi, videti i kroz uporedo posmatranje nekih faktora.

Kada bi se, na primer, drugi svetski rat posmatrao kao ravnomeran tok, došlo bi se do zaključka da je u njemu svakog dana u proseku poginulo na bojnim poljima oko 14.500 ljudi. Ako se u toku njegovog vođenja ne bi uzimala u obzir druga demografska kretanja — van onih koja su se zbivala na frontovima — tadašnje svetsko stanovništvo bilo bi uništeno za oko 136.000 dana. Smatra se da je u

drugom svetskom ratu utrošeno oko 8,000.000 tona eksploziva TNT, što bi približno iznosilo oko 250 kilograma na svakog poginulog.

Prema američkom naučniku Paulingu svet je krajem 1964. godine raspolagao nuklearnom i termonuklearnom snagom u jačini od oko 320.000 megatona.¹¹ To iznosi oko 40.000 puta više snage od eksploziva TNT upotrebljenog u drugom svetskom ratu. Kada bi samo jedna osmina te snage bila pretvorena u efektivnu snagu — ravnu efektu klasičnog eksploziva — moglo bi se uništiti svakog dana oko 2.500 puta više ljudi nego što su iznosili dnevni gubici u drugom svetskom ratu. Prosečni dnevni gubici bi mogli iznositi minimalno oko 38,500.000 ljudi, ili znatno više od gubitaka na frontovima u celom drugom svetskom ratu. Mereno tim kriterijumima, današnje svetsko stanovništvo moglo bi biti uništeno za oko 90 dana.

Otuda se problem vođenja rata na savremenom stepenu razvitka objektivno i sastoji u suviše velikom obimu snage. Ni upotreba taktičkog nuklearnog oružja ne bi bila mogućna a da se njegova snaga ne protegne i na demografsku oblast. To je jedan od osnovnih uslova da opšti rat — bar teorijski — postaje sve manje mogućan. Ali ta se nemogućnost sve više pretvara u nove forme i nove oblike ratova i sukoba, u kojima primena sredstava velike snage postaje sve više nepodesna. Suviše veliki obim snage je postao jedan od uzroka da i velike sile, koje raspolazu tom snagom, maksimalno razvijaju i usavršavaju klasična ratna sredstva. Međutim, to ipak ne dokazuje da je klasična ratna sredstva u celini isključuju upotrebu sredstava velike snage. To samo dokazuje da sredstva velike snage sadrže u sebi nemogućnost da rešavaju osnovne probleme rata.

Tako procesi koji se realno mogu odvijati u okvirima borbenih dejstava u savremenim uslovima, nužno podrazumevaju i raznovrsnost ratnih sredstava. Ali, to ne dokazuje da se u svakom ratu širih razmera nužno pojavljuje i upotreba nuklearnih i drugih sredstava velike snage. Sve zavisi od konkretnih uslova pod kojima se i zašto počinje i vodi rat.

Kada se, na primer, u okviru armijske operacije podrazumeva i upotreba taktičkih nuklearnih sredstava, moglo bi se doći do ključka, na bazi nekih sadašnjih gledišta, da bi na težištu dejstava moglo biti upotrebljeno prosečno 1000 do 1400 KT nuklearnog eksploziva dnevno, pod uslovom da obe strane raspolazu tim sredstvima, i da svaka obezbeđuje podršku u okvirima prosečnih normi (500 — 700 KT). Ta snaga realno može ispoljiti efektivno dejstvo na površini oko 1300 do 1800 km². Uz trajanje operacije u prosečnoj dužini od 12 dana, površina na kojoj se ona izvodi bila bi podvrgnuta neposrednom efektivnom pritisku nuklearne snage u obimu od oko 25 — 35 odsto.

Pri ovome se, međutim, javljaju dva momenta koji te faktore svode u realnije granice. Prvo, u strukturi sredstava koja se stavljaju na raspolaganje jednoj armiji za neposrednu podršku dejstava njenih snaga, zastupljena je različita nominalna jačina. Iz te strukture nastaje da sredstva male snage mogu po broju da iznose i preko 80%, a

¹¹ Članak objavljen u časopisu „Kurir“, jednoj od publikacija UNESKO, krajem 1964. godine.

da po ukupnoj masi nominalne snage učestvuju sa svega 30 — 40%. Tako ovde imamo obrnutu srazmeru broja i snage. Pošto se sredstvima velike snage, pre svega, tuku ciljevi na velikim dubinama, često van dubina zone armijske operacije, i pošto ti ciljevi nisu uvek isključivo vojne prirode, veći deo te snage proteže se na privrednu i demografsku oblast. Iz toga nastaje i umanjena masa snaga za neposrednu podršku dejstava jedinica. Drugo, kako se upotreba te snage ne raspoređuje ravnomerno po celoj površini armijske zone nego se obrazuju težišta, iz toga nastaju brze i radikalne promene u situaciji u kojima snage u svojim postupcima mogu da dođu u izrazito velike vremenske oskudice. Priprema dejstava, sređivanje jedinica koje su pretrpele nuklearne udare, blagovremene intervencije na određenim pravcima, eksploatacija uspeha ili zatvaranje breša, prenošenje težišta dejstva sa jednog pravca na drugi, itd., jesu osnovne radnje od kojih zavisi pozitivan ishod dejstava, a koje zahtevaju maksimalno skraćeno vreme u uslovima velikih odstojanja, površina i neprekidnog vatrene pritiska.

Primenom različitih metoda istraživanja u oblasti ovih problema, moguće je doći do pretpostavke da bi u izvođenju borbenih dejstava u takvim uslovima, nuklearna sredstva mogla proizvoditi neposredne gubitke koji bi približno bili za oko 1,6 — 2 puta veći od gubitaka proizvedenih klasičnim sredstvima. Tako bi odnos efektivne — a ne nominalne — snage nuklearnog oružja i snage klasičnih sredstava mogao stajati približno kao 62 : 38.¹²

Vremenska ubrzanja procesa koja bi iz toga nastajala u oblasti gubitaka i borbenih dejstava, odvijala bi se u skladu sa uvećanom masom i vrstama snage ispoljene u jedinici vremena i sa moguć-

¹² Pretpostavka je zasnovana na određenim kriterijumima, ali nije moguće dokazati njenu apsolutnu tačnost. Ne zbog toga što nije moguće izvesti dokaze iz do sada poznatih elemenata, nego što u ratu biva sve relativno, uključujući i takozvane „stabilne konstante“ kao što su i nominalne veličine. Tako je ista nominalna snaga (20 KT) primenjena na Hirošimu i Nagasaki, ali su po efektu stajale kao 1 : 2. Naime, u Hirošimi je dolazilo oko 250 kilograma nominalne snage na svakog ubijenog, a u Nagasakiju oko 500 kilograma. Prema klasičnom eksplozivu iz drugog svetskog rata to bi stajalo kao 1 : 1, odnosno kao 2 : 1, uključujući sve vrste dejstva (udarno, toplotno, radioaktivno). U Hirošimi je zapravo dolazilo oko 0,000031 KT efektivne snage po jednom ubijenom, u Nagasakiju dva puta više, a prema raznim normativima moglo bi se doći do pretpostavke da bi u jedinicama koje izvode borbena dejstva moglo dolaziti oko 0,001250 KT po jednom ubijenom.

Ajre navodi u knjizi „Ratna veština i tehnika“ izd. 1958. str. 163) da jedna nuklearna bomba od 20 KT neutrališe kao 1,500 tona eksploziva TNT, što bi bilo u srazmeri kao 13,3 : 1, uzimajući ukupnu nominalnu snagu. A kada se taj odnos svede u realnije granice, mogla bi se primeniti sledeća formula:

$$ES = \frac{13,3}{8} \quad (ES = \text{efektivna snaga), što bi iznosilo oko 1,7 : 1 (približno) u odnosu na klasični eksploziv.}$$

Na osnovu toga i nekih drugih uporednih posmatranja moguće je postaviti hipotezu o navedenom odnosu efekta nuklearne i klasične snage onako kako je postavljena i uzeti je kao približno verovatnu. Toj bi se hipotezi mogla dodati i neka mišljenja da bi nuklearno oružje moglo učestvovati u ukupnim gubicima sa oko 40 — 45% u uslovima upotrebe svih vrsta borbenih sredstava.

nostima koje nastaju na bazi manevra snaga, brzina i dometa ratnih sredstava.

Taj intenzitet obrazovao bi veće razlike između savremenog i drugog svetskog rata nego što su postojale razlike između drugog i prvog svetskog rata. Kako je vatrena moć jedinica u klasičnom naoružanju, kao što je poznato, danas veća za oko 5 puta nego u drugom svetskom ratu i kako bi odnos klasične i nuklearne snage mogao po efektu približno stajati kao 2 : 3, to bi vatreni pritisak po jedinici vojišne površine prosečno mogao biti veći za oko 13 — 15 puta od vatreneog pritiska u drugom svetskom ratu.

Vremenska ubrzanja trošenja snaga, međutim, ne bi objektivno mogla stajati u toj srazmeri. Delovanje suprotnih faktora znatno bi usporilo taj tempo. Među te faktore bi spadali: adekvatan raspored, kretanje i dejstva u prostoru; konstantna težnja za inicijativom i stvaranjem preimućstava nad protivnikom uključujući i vremenska preimućstva, i otpornost snaga na sve vrste protivničkih dejstava. Jasno je da svaki od tih faktora zahteva posebno naučno posmatranje. Ali ako se uzme njihova uticajnost samo u onom stepenu u kome su je imali u drugom svetskom ratu, procesi ubrzanja ne bi bili 13 — 15 puta veći (za koliko se realno može uvećavati vatreni pritisak) nego približno za oko 5 — 6 puta u odnosu na drugi svetski rat. Na toj osnovi borbena dejstva bi dovodila snage u takve uslove da moraju za oko 4 — 5 puta kraće vreme rešavati sve osnovne zadatke koji su rešavani u drugom svetskom ratu. Tako iz ovoga vidimo uzajamno delovanje vremena i ostalih faktora rata i oružane borbe i promene koje nastaju iz toga delovanja.

Potpukovnik
Luka DESPENJIĆ